

Egy józsefvárosi bérház női cselédeinek keresztnévei a 19–20. században

1. Bevezetés. A tanulmány célja egy pesti, Röck Szilárd (ma Somogyi Béla) utca 16. szám alatti bérházban (VIII. kerület) szolgáló női cselédek keresztnévanyagának bemutatása, összevetve a cselédtartó családok női tagjainak névhasználatával. Forrásként azok a lakónyilvántartó könyvek (lakókönyvek) szolgáltak, amelyek a házmeisteri teendőket 1937-től több évtizeden át ellátó nagyszüleim hagyatékában maradtak fenn. Az öt könyv adatai az 1899–1947 közötti időszakban rögzítették a cselédek nevét. Többségük az első (1899–1930) és a második (1930-as évek) lakókönyvben szerepelt. A hatóságok kezdetben kevés információt kértek a lakókról és a cselédekről, így a születési adatokat csak a 30-as évek elejétől igényelték. Ennek az adatsopornak a megléte azért lenne fontos, mert a vizsgált neveket a négy időintervallumban összesítő országos névanyaggal vettem össze (vö. HAJDÚ 2003: 564–575). Az adatfeldolgozást megelőzően azt feltételeztem, hogy a többször előforduló keresztnévek az országosan is gyakran adott, népszerűbb nevek közé tartoztak. További előfeltevéseim, hogy beceneven inkább a fiatal és hajdan cselédlányokat írták be a lakókönyvekbe, és nem léteztek csak a cselédekre jellemző keresztnévek.

2. A cselédek névanyaga születési időszak szerinti csoportosításban. A 479 női cseléd közül 109 személynek (24%) ismert a születési helye. 28 vármegye 94 helységéből érkeztek, négyen a Felvidékről, hárman Erdélyből. Egy cselédlány 1923-ban született a Maros-Torda megyei Székelyvaján (Valenii), ami akkor már Romániához tartozott. Társadalmi hovatartozásukról a lakókönyvek nem közölnek információt. Valószínűsíthetően többségük mezőgazdaságból élő családból származott, harmadrészüik tartozhatott a kispolgársághoz és mindössze néhány százalékuk lehetett polgári középosztálybeli (GYÁNI 1983: 64). A rendelkezésre álló születési adatok szerint a negyedük (25%) származott városi környezetből, 37%-uk Budapesten született.

Mivel 28 cselédnek csak az asszonyneve tudható, a vizsgálat 451 személyre terjedt ki. Közülük 96-nak ismert a születési éve (21,3%). A többiek besorolása a HAJDÚ-féle korosztályok valamelyikébe különböző számítások alapján történt. A születési évet és a szolgálatba lépés évét ismerve lehet körülbelüli életkort számítani. A más-más minőségben alkalmazott cselédek átlagéletkora eltérő volt. A gyereklányok a fiatalabb korosztályhoz tartoztak (22 év), a mindenese és háztartási alkalmazottak életkora átlagosan 29 év. A nevelőnők, valamint a szakácsnők és főzőnők az idősebb korosztály tagjai közül kerültek ki (GYÁNI 1983: 129). Itt 35 éves átlagéletkorról számoltam.

1851–1870. 23 személy. 1–3. *Anna, Julianna, Mária* (3); 4–8. *Erzsébet, Ilona, Katalin, Margit, Terézia* (2); 9–12. *Gizella, Lujza, Magdolna, Matild* (1).

1871–1895. 270 személy. 1. *Mária* (56); 2. *Anna* (30); 3. *Erzsébet* (25); 4. *Julianna* (22); 5–6. *Ilona, Rozália* (13); 7. *Terézia* (12); 8. *Zsófia* (7); 9–12. *Eszter, Katalin, Lídia, Margit* (6); 13. *Borbála* (5); 14–17. *Etelka, Éva, Karolina, Zsuzsanna* (4); 18–21. *Franciska, Gi-*

zella, Irma, Jozefa (3); 22–29. *Emília, Emma, Hermina, Irén, Johanna, Magdolna, Márta, Veronika* (2); 30–48. *Ágnes, Angéla, Apollónia, Berta, Flóra, Heléna, Ida, Janka, Jeny, Jolán, Jusztina, Livia, Lujza, Matild, Paulina, Rózsa, Valéria, Vilma, Zenóbia* (1).

1896–1920. 152 személy. 1. *Mária* (28); 2. *Erzsébet* (18); 3–4. *Margit, Terézia* (12); 6–8. *Anna, Ilona, Katalin* (8); 9–10. *Etelka, Rozália* (6); 11–13. *Eszter, Gizella, Zsuzsanna* (5); 14. *Irén* (3); 15–18. *Józsa, Karolina, Vilma, Zsófia* (2); 19–27. *Aranka, Borbála, Emerencia, Jozefa, Jusztina, Laura, Regina, Sarolta, Szidónia* (1).

1921–1944. Mindössze hat, különböző keresztnévű személy tartozik ebbe a csoportba: *Anna, Elvira, Erzsébet, Ilona, Margit, Mária*.

2.1. A cselédek neveinek összesítése. 451 személy. 1. *Mária* (88); 2. *Erzsébet* (46); 3. *Anna* (42); 4. *Julianna* (36); 5. *Terézia* (26); 6. *Ilona* (24); 7. *Margit* (21); 8. *Rozália* (19); 9. *Katalin* (16); 10. *Eszter* (11); 11. *Etelka* (10); 12–14. *Gizella, Zsófia, Zsuzsanna* (9); 15–17. *Borbála, Karolina, Lídia* (6); 18. *Irén* (5); 19–20. *Éva, Jozefa* (4); 21–24. *Franciska, Irma, Magdolna, Vilma* (3); 25–34. *Emília, Emma, Hermina, Johanna, Józsa, Jusztina, Lujza, Márta, Matild, Veronika* (2); 35–56. *Ágnes, Angéla, Apollónia, Aranka, Berta, Elvira, Emerencia, Flóra, Heléna, Ida, Janka, Jeny, Jolán, Laura, Livia, Paulina, Regina, Rózsa, Sarolta, Szidónia, Valéria, Zenóbia* (1).

A *Mária* név aránya 19,5%; minden időszakban az első helyen szerepelt, ahogy országosan is. Az ezt követő *Erzsébet* (10,2%) feleannyiszor, a harmadik leggyakoribb *Anna* (9,3%) pedig már a felénél is kevesebbszer fordult elő. A két utóbbi név együttesen szerepelt annyi alkalommal, mint a *Mária* (46 + 42 = 88). Viszonylag nagyobb számban található: *Julianna* (8%), *Terézia* (5,8%), *Ilona* (5,3%), *Margit* (4,7%), *Rozália* (4,2%). A *Katalin* (3,5%), *Eszter* (2,4%), *Etelka* (2,2%), valamint a *Gizella, Zsófia, Zsuzsanna* (2%) még a gyakoribb keresztnévek közé tartozott. A *Borbála* és a *Lídia* (1,3%) előfordulása nagyjából megfelelt az országosnak, míg a velük megegyező előfordulását *Karolina* jóval előbbre állt az országos helyezésnél.

Öt név szerepelt 1851–1944 között mind a négy időszakban: *Anna, Erzsébet, Ilona, Margit, Mária*. Csak 1851–1920 között fordult elő a *Gizella, Julianna, Katalin* és a *Terézia*. A *Lujza, Magdolna, Matild* csak 1851–1895 között, a *Borbála, Eszter, Etelka, Jozefa, Jusztina, Karolina, Rozália, Vilma, Zsófia* és *Zsuzsanna* csak 1871–1920 között, a többi név pedig mindössze egy időszak nevei között volt jelen. Az 1871–1895 között szereplő *Livia* név nem fordult elő az országos lista azonos időszakában (HAJDÚ 2003: 567–568), a *Zenóbia* pedig egyik országos névsorban sem található.

A német nyelvterületen született cselédek – egy mindenek kivételével – német nevelőnőként szolgáltak. Neveiket a magyar névhasználatnak megfelelően jegyezték be a lakókönyvekbe: *Julianna, Laura, Lujza, Mária, Vilma*. A *Lujza* nevű nevelőnő három alkalommal is szolgált, mindig más névalakban feltüntetve: *Lujza, Louisi, Lonice*. Két személy Ausztriában született, egy feltételezhetően Svájcban. A bizonytalanság abból a közel másfél évtizedből (kb. 1911–1925) adódik, ami alatt a lakókönyv kézírása sok helyen részben vagy egészen olvashatatlan. Ez a keresztnévek kikövetkeztetésében nem okozott gondot, de a többi adat, például a vezetéknev, a születés helye, sőt néhol a számok esetében is akadtak problémák.

2.2. A cselédek becenevei. A keresztnévek egy részénél nem lehet biztosan eldönteni, hogy becenevről van-e szó; az *Angella* (< *Angéla*) például lehet írásváltozat is. Kérdés,

hogy a korban már önállósult, keresztnévvé vált változatokkal van-e dolgunk a következő nevek esetében: *Helén* (< *Heléna*); *Jozefin* (< *Jozefa*); *Róza* (< *Rozália*); *Teréz* (< *Terézia*). Csak becenevvel szerepeltek: *Flóri* (< *Flóra*); *Rózsi* (< *Rózsa*); *Veron*, *Verona* (< *Veronika*). A *Jeny* becenevet nem sikerült feloldanom. (Vezetékneve: *Zuckermann*, asszonyneve: *Mátrai Albertné*. Budapesten született, mindenesként szolgált.) Teljes névalak mellett beceneven is bejegyzettek: *Boris* (< *Borbála*); *Erzsi*, *Lili*, *Liza* (< *Erzsébet*); *Etel*, *Etuska* (< *Etelka*); *Fáni*, *Fanny* (< *Franciska*); *Ilka*, *Lenka*, *Lina* (< *Ilona*); *Juli*, *Juliska* (< *Julianna*); *Karolin* (< *Karolina*); *Lidi* (< *Lídia*); *Mari*, *Mariska* (< *Mária*); *Róza*, *Rozál* (< *Rozália*).

A férjezett cselédek között az egy-egy *Jeny* és *Juli* mellett a nem igazolhatóan becenevként szereplő *Teréz* (5) és *Róza* (2) nevek fordulnak csak elő. A (feltételezett) becenevek közel kétharmada az 1930 előtti időszakból olvasható.

3. A cseléd tartó családok nőtagjainak névanyaga születési időszak szerinti csoportosításban. A 48 családtag közül 13-nak (27%) nem ismert a születési éve, őket a család többi tagjának adatai alapján soroltam be a négy időintervallum valamelyikébe.

1851–1870. 16 személy. 1. *Anna* (3); 2–4. *Ilona*, *Janka*, *Rozália* (2); 5–11. *Aranka*, *Gizella*, *Hermina*, *Irma*, *Margit*, *Paulina*, *Sarolta* (1).

1871–1895. 12 személy. 1–2. *Friderika*, *Ilona* (2); 3–10. *Blanka*, *Gabriella*, *Irma*, *Jozefa*, *Julianna*, *Karolina*, *Magdolna*, *Mária* (1).

1896–1920. 11 személy. 1–3. *Mária*, *Márta*, *Piroska* (2); 4–8. *Dorotya*, *Erzsébet*, *Gizella*, *Magdolna*, *Terézia* (1).

1921–1944. 9 személy. 1. *Éva* (3); 2–7. *Györgyi*, *Lídia*, *Lívia*, *Márta*, *Noémi*, *Veronika* (1).

3.1. A cseléd tartók összesítése. 48 személy. 1. *Ilona* (4); 2–5. *Anna*, *Éva*, *Mária*, *Márta* (3); 6–12. *Friderika*, *Gizella*, *Irma*, *Janka*, *Magdolna*, *Piroska*, *Rozália* (2); 13–30. *Aranka*, *Blanka*, *Dorotya*, *Erzsébet*, *Gabriella*, *Györgyi*, *Hermina*, *Jozefa*, *Julianna*, *Karolina*, *Lídia*, *Lívia*, *Margit*, *Noémi*, *Paulina*, *Sarolta*, *Terézia*, *Veronika* (1).

Az egyik *Friderika* a német nyelvterületen használt névváltozattal szerepelt: *Altschul Friderike* (Böhmisch Leipa/Česka Lípa, Csehország). A cselédek neveivel ellentétben itt nincs olyan keresztnév, amely mind a négy időszakban előfordult volna.

Anya–lánya kapcsolat hat esetben ismert: *Blanka–Márta*, *Erzsébet–Éva*, *Mária–Éva*, *Mária–Györgyi*, *Piroska–Piroska*, *Rozália–Terézia*.

3.2. A cseléd tartók becenevei. A tíz személy közül biztosan tudható, hogy becenevről van szó az *Ella* (< *Gabriella*) estében. A többiek önállósult keresztnévek is lehetnek: *Dóra* (< *Dorotya*); *Frida* (< *Friderika*); *Jozefin* (< *Jozefa*); *Júlia* (< *Julianna*); *Karolin* (< *Karolina*); *Magda* (< *Magdolna*); *Róza* (< *Rozália*); *Teréz* (< *Terézia*); *Vera* (< *Veronika*).

4. A cseléd tartók társadalmi hovatartozása. Arisztokrata: 1 személy. *Ilona*.

Polgári középosztály: 35 személy. *Éva* (3); *Anna*, *Friderika*, *Gizella*, *Irma*, *Mária*, *Márta*, *Piroska* (2); *Aranka*, *Blanka*, *Dorotya*, *Erzsébet*, *Gabriella*, *Ilona*, *Janka*, *Jozefa*, *Julianna*, *Karolina*, *Lídia*, *Magdolna*, *Margit*, *Noémi*, *Paulina*, *Sarolta*, *Rozália*, *Veronika* (1).

Kispolgárság: 12 személy. *Ilona* (2); *Anna*, *Györgyi*, *Hermina*, *Janka*, *Lívia*, *Magdolna*, *Mária*, *Márta*, *Rozália*, *Terézia* (1).

5. Vallási hovatartozás. A cseléd tartók, s különösen a cselédek felekezeti hovatartozására vonatkozóan viszonylag kevés információval rendelkezünk.

5.1. Cseléd tartók. 18 személy (37,5%) esetében ismert a vallási hovatartozás.

Római katolikus: 11 személy (61%). *Mária* (2); *Dorottya, Éva, Friderika, Gizella, Györgyi, Ilona, Irma, Margit, Veronika* (1).

Izraelita: 6 személy (33%). *Anna, Éva, Hermina, Julianna, Lídia, Magdolna*.

Evangélikus: 1 személy (6%). *Sarolta*. Ez utóbbi a korszakban a zsidókra jellemző név, mely kisebb mértékben más vallásúak között is élt a városokban (HAJDÚ 2003: 550). A felvidéki okolicsnai (ma Okoličné, Szlovákia) Okolicsányi család már a 16. század második felében evangélikus volt. E családhoz tartozott Bónis Lászlóné született Okolicsányi Sarolta (1857–1925), a név viselője.

5.2. Cselédek. Mindössze öt személy vallási adatával rendelkezünk. Római katolikus: *Elvira, Ilona, Mária*. Református: *Vilma*. Evangélikus: *Ilona*.

Bárki vallási, felekezeti hovatartozását pusztán a nevéből megállapítani tudománytalan lenne. Az összes cseléd teljes névvel (vezetéknév, asszonynev) való átnézése alapján mégis azt feltételezem, hogy ha voltak is közöttük zsidó vallásúak, arányuk jóval alatta maradhatott az országos 2%-os átlagnak (GYÁNI 1983: 207).

6. Összegzés. A cselédek névanyagának vizsgálata azt mutatja, hogy a legtöbbször adott keresztnév az országosan is népszerű, gyakran adottak közé tartoztak. Az első nyolc helyen álló név tette ki a nevek közel felét (47,5%). A két csoport adatainak összetételét nehezíti a névanyagok nagyságrendbeli különbsége (a cseléd tartó családok nőtagjainak nevei alig több mint a 10%-át teszik ki a cselédek neveinek). A két névanyagban leggyakrabban szereplő keresztnév között szignifikáns eltérés nem mutatható ki. A nevek sokféleségében azonban feltűnő az eltérés. A cselédek (451 személy) között 56 különböző keresztnév található, ebből 22 (39%) fordult elő mindössze egy alkalommal. A cseléd tartóknál 48 személy 30-féle néven szerepelt, ennek a 60%-a (18 személy) csupán egyszer.

A cselédek esetében az a feltevés, hogy elsősorban a fiatal hajadonokat tüntették fel becenévvel, a születési adatok hiánya miatt nem igazolható egyértelműen. A férjzetek alacsony száma sem bizonyító erejű.

A két névanyag közötti döntő különbséget a becenevek formai eltérésében látom. A cseléd tartóknál egy kivétellel az adott keresztnév rövid változatával találkozunk. Mivel a születési anyakönyvek nem állnak rendelkezésre, azt sem lehet biztosan tudni, hogy nem az utóbbiak voltak-e a hivatalos keresztnév. A férjzett cselédek esetében (két kivételtől eltekintve) szintén ez a névalak olvasható: *Teréz* (5), *Róza* (2). Ezt látszik megerősíteni a ház összes, beceneven szereplő női lakója is. Ők szintén keresztnévük rövid alakjával kerültek be a lakókönyvekbe. Kivételt csak öt személy képez, ők egyértelműen becenevvel szerepelnek a forrásban: *Juliska* (2); *Boriska, Mariska, Tercsi* (1).

A cselédnevek 37%-a tartozott a biztosan becézettek csoportjába. *Erzsi, Mari* (5); *Lidi* (3); *Fáni, Flóri, Juli, Lili, Rózi* (1); *Boris* (1); *Mariska* (5); *Juliska* (4); *Etuska* (1); *Lenka, Lina, Liza* (1).

A ház teljes női névanyagára érvényes az a megállapítás, hogy a becézett nevek informális csoportjába tartozókat az 1920-as éveket megelőzően jegyezték be. Arra a kérdésre,

hogy a lakókönyvbe mint hivatalos okiratba miért becézett névalak került, nem tudom a választ. A cselédek ilyen formán való elkülönítése nem volt szükséges, hiszen mindig a cselédtartóktól (lakóktól) eltérő névsorban szerepeltek, és kevesebb mint egyötödük neve szerepelt becézett alakban. A becézett névalakok harmadában érzékelhető egyfajta alá-fölérendeltségi viszony. De ez nem közvetlenül a cselédtartók és a cselédek közötti kapcsolatot mutatja, hiszen minden esetben egy harmadik fél (a mindenkori házmesteri teendőket ellátó személy) írta be a neveket a lakókönyvekbe. Ezt a rendőrség által kiadott, bejelentkezésre szolgáló igazoló szelvény alapján kellett (volna) megtennie, de ez a cselédek esetében nem feltétlenül történt mindig így. Lehet, hogy szolgálói mivoltuk miatt került egy részüknek a neve „cselédi alakban” a lakókönyvekbe? Érdekes lenne tudni azt is, hogy a cselédtartók a valóságban miként szólították cselédeiket. Volt-e különbség a család női és férfitagjai, illetve a gyermekek között ezen a téren?

Bizonyára a cselédség is alkalmazta a becézés valamilyen formáját „gazdájával” szemben, erre vonatkozó adatok azonban nem maradtak fenn. Családunk emlékezete viszont megőrzött egy nem hivatalos említőnevet. Az egyik családfő feleségét (férje után) megillette a *méltóságos* megszólítás. A cselédek, természetesen csak a háta mögött, egyszerűen úgy hívták: *a Méltó*.

Az egységes Budapest kialakulása körüli években öt pesti kerület osztozott „kísérletesen egyező arányban” a cselédség valamivel több mint háromnegyedén. Ezek egyike volt a VIII. kerület, amely a huszadik század elején is tartotta a korábbi szintet (GYÁNI 1983: 39). A vizsgált belső-józsefvárosi bérház a maga közel félezer cselédjével feltételezhetően a nagyobb létszámú cselédséget alkalmazók körébe tartozott, így a hiányos adatok ellenére reprezentál(hat)ja a pesti cselédséget, viszonylag reális képet adva a 19–20. század női keresztnévadási gyakorlatáról. A vizsgálat legfontosabb eredményének azt tartom, hogy a cselédek és cselédtartók névanyagának összevetését követően kijelenthető: „cselédnév” nem létezett.

Hivatkozott irodalom

GYÁNI GÁBOR 1983. *Család, háztartás és a városi cselédség*. Magvető Kiadó, Budapest.
HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.

HORVÁTH LÁSZLÓ
Széchenyi István Egyetem
Apáczai Csere János Kar

LÁSZLÓ HORVÁTH, First names of female servants in a Józsefváros (Josefstadt) apartment building in the 19th–20th centuries

The paper discusses the 19th–20th-century first names of female servants in an apartment building in Budapest compared to the female first names used by the families that employed them. Sources were register books listing the inhabitants of the building between 1899 and 1947. Female servants arrived to the capital from over 40% of the counties in the country at the time, while families employing them were mostly from Budapest. The most frequent first names in the register books coincide with the top 10 percent of first names in the country-wide statistics of the era. The assumption

that mainly young unmarried female servants were listed in the register books by hypocoristic names has clearly not been justified. A comparison of the first names of the female servants and those of the female members of their employers' families displays the approximate similarity of the most frequent first names. Differences between the two name stocks can only be observed with respect to female servants' informal nicknames. The final conclusion of the paper is that first names borne exclusively by female servants did not exist.